

TARTALOM

XLV. ÉVF. ● 1990. I. 19.

3. szám

- 67 **VÉDETT ADATOK – VÉDETT EMBEREK**
Könyves Tóth Pál
- 70 **NÉPSZÁMLÁLÁS – 1990**
Dr. Lakatos Miklós
- 72 **AZ ŐREGKORI ELESÉSEK**
Dr. Bábai Ervin
- 74 **A SZOVJET ŰRKUTATÁS „TITKOS” ADATAIBÓL SIKER – KUDARCOK NÉLKÜL?**
Sárhidai Gyula
- 76 **A BÉKE MADARA?**
Gonda Irén
- 79 **BESZÉLŐ KÉPEK KOLUMBUSZ FLOTTÁJA**
N. Szabó Ilona
- 83 **A HÓDÍTÓ HÓD**
Kovács László
- 84 **EGY PÁRATLAN FIZIKUS KÉT KALANDJA**
(Fordította: Bencze Gyula)
- 86 **NÉGYSZEMKOZI AZ ORVOSSAL A FOGAMZÁSGÁTLÓ TABLETTÁK JÓTÉTEME**
Dr. Saly Sándor
- 87 **ÉLET ÉS FIZIKA MILYEN SZÉP FEHÉR A HÓ**
Dr. Sas Elemér
- 88 **KUTATÓ-MŰHELYEINKBŐL**
- 89 **REJTVÉNY**
- 90 **FIGYELMÉBE AJÁNLIUK**
- 91 **A TUDOMÁNY VILÁGA**
- 94 **LEVÉL A DÓHÁNYOSOKHOZ**
Dr. Lovas Béla
- 95 **A HÁTLAGON A ZÖLD MEGMENTŐ**
Kelényi Béla
- LELEKTANI LELEMÉNYEK „VISSZHANGGAL LÁTNI”**
Mannhardt András

Címkepünk:

Boros Csaba saját tenyésztésű diszgalambja. (Bojtár Ottó felvétele A béke madara? című cikkünkhöz)

A következő számunk tartalmából:

Mikor és hol jelent meg a Homo sapiens? ● Völgyzárógátak a sivatagban ● A közérdekű adatok megismerése ● Az erdélyi kopasznyakú tyúk ● Gyógyszerek és ételek ● Műhold figyel földre, égre ● Újévi képek Kínából ● Panama, a „Csatornaország” ● A zöldike ● Erőmű a Dráván? ● Rejtvény, Sakk ● A tudomány világa ● A rablólégy ● Magyar utca

Kedves ÉT!

A lap múlt évi 51. számában jelent meg Szent-István okleveles geológus

BARLANGVÉDELEM 1989.

című cikke. Minthogy ebben a szerző némileg egyoldalúan, jóformán csak az általa hibásnak tartott beavatkozásokkal foglalkozik, ezért szeretnénk a felvetett gondolatokat kissé szélesebb körben megvilágítani.

Ami a barlangok — és általában a helyhez kötött földtani értékek — egyediségének, sérülékenységének, regenerálhatatlanságának kérdését illeti, ebben maradéktalanul egyetértünk a szerzővel. Megítélésünk szerint azonban a természet értékek védelmének nem kifejezetten ideális módja az idegenforgalmi hasznosítás. A világ természetvédelmi gyakorlata legalábbis ennek éppen az ellenkezőjét vallja és követi. Így például a József-hegyi-barlang idegenforgalmi kiépítésének még a gondolatával sem értünk egyet, éppen azért, mert képződményei mindenféle szennyeződésre különösen érzékenyek és sérülékenyek. Pontosan tudjuk ugyanis, milyen elkerülhetetlen rombolásokkal jár egy barlang kiépítése és állandó igénybevétele. A különleges ásványkiválásai miatt általunk is kiemelkedően értékesnek tartott barlang egyik legjelentősebb védelmi problémája — a barlang feletti felszín sorsa — éppen 1989-ben mozdult el a holtpontról azzal, hogy a BM-lakótelep építkezését véglegesen leállítottuk. Itt az eredetileg tervezett 136 lakásból csupán a már szerkezetkész 32 lakás építése fejeződik be, míg a terület zöme a környezetvédelem költségén rekultivált parkként köztulajdonba kerül vissza. Ezért „cserébe”, a BM saját költségvetése terhére építi fel a cikkben kifogásolt, szociális célokat is szolgáló bejárati épületet. Bizunk benne, hogy ez a ház a Rózsadomb térségében tevékenykedő barlangkutatók valódi bázisa lesz. A barlang két leglátogatottabb termének világítási rendszere, éppen a sérülékeny képződmények közötti mozgás segítése, a barlangszakasz védelme érdekében — a cikk állításával ellentétben — tavaly augusztusra elkészült.

Megítélésünk szerint azonban a barlangvédelem nem csupán műszaki beavatkozások kérdése. Ugyancsak ezt a célt szolgálják például a Rózsadomb térségében negyedik éve folyamatosan végzett vizsgálatssorozatok. Ezek a részben társadalmi munkában, részben megbízásra végzett mérések igen kedvező nemzetközi értékelést kaptak. A döntően ezek eredményei alapján életbe léptetett építési korlátozások és tilalmak (amelyeknek csak egyik eleme az említett építkezés leállítása) kétségtelenül kedvező hatásúak a mélyben húzódó barlangok természetes állapotának minél teljesebb megőrzése szempontjából.

Az 1920-as évek eleje óta idegenforgalmi célokra hasznosított Pál-völgyi-barlang esetében a szerző viszont éppen az idegenforgalmi szakasz bővítését kifogásolja. Pedig a barlangot hosszú évek óta a természetvédelem üzemelteti, tehát a bevételek esetleges — akár beruházás árán való — növelése a cikk állításával ellentétben a természetvédelem és nem az idegenforgalom érdeke. Ugyanakkor a teljes körforgalom megteremtése az addig oda- és visszautban is használt folyosó megvilágítása idejének feleződésével csökkentette ott a lámpaflóra megtelepedésének veszélyét, azaz egyúttal barlangvédelmi célt is szolgál.

(Folytatás a 69. oldalon)

KISLEXIKON

Cikkeinkben csillag jelzi azokat a kifejezéseket és neveket, amelyek a kislexikonban szerepelnek.

BÓDHISZATVA: tökéletességet elért személy, aki nem ment a nirvánába, hogy mások tökéletesedését segítse. (A Zöld Megmentő)

LÁMAIZMUS: a buddhizmusnak Tibetben kialakult irányzata. A ~ leegyszerűsítette a kedvezőbb újjászülések vagy a mennyországba jutás lehetőségének a megszerzését: ehhez elegendő bizonyos imaszövegek mechanikus és gyakori ismételtetése vagy az imamalmok használata. A ~ vezetője a pancsen láma és a dalai láma, akiket Buddha reinkarnációinak tartanak. A pancsen láma a szellemi hatalmat, a dalai láma pedig a világi hatalmat gyakorolja. (A Zöld Megmentő)

LOKATOR: (rádiolokátor, radar): olyan berendezés, amelynek a segítségével meghatározható a tárgyak helye. A ~ a rádióhullámoknak azt a tulajdonságát használja ki, hogy azok a különféle tárgyakról visszaverődnek, s a visszavert hullámok az adás helyén észlelhetők. A ~ éjjel és nappal is használható. (A szovjet űrkutatás „titkos” adataiból)

MIKROCENZUS: kis népszámlálás. A lakoságnak csak egy részére kiterjedő, reprezentatív jellegű népszámlálási adatfelvétel. (Népszámlálás – 1990).

TEKTONIKUS: a bolygók kérgének szerkezeti mozgásaival kapcsolatos. (A tudomány világa)

VIASZVESZTÉSES ELJÁRAS (viaszkiolvasztás): fémöntési eljárás, a legrégebbi és a legfinomabb eredményekre vezető technikák egyike. Lényege, hogy tömör (agyag) magra az öntendő szobor felületét viaszból megmintázzák. Ezután ismét agyagköpenyt borítanak rá, s az egészet kiégetik. A mag és a köpeny között lévő viasz ennek során kiolvad, kifolyik, s helyébe beöntik az olvadt fém. Ez az üreget tökéletesen kitölti, majd kihűlve megszilárdul. A külső agyagköpeny eltávolítása után megkapjuk a szobor pozitív formáját. (A Zöld Megmentő)

védett adatok

védett emberek

Szegény Osvát Ernő fogyna a sírjában, ha tudná, hogy — miként ezt tavaly március 16-án a Népszabadság egyik cikke a címében is hirdette — *eladók az adataink*. A Nyugat legendás szerkesztője ugyanis annyira tisztelte a személyiséget, hogy annak még olyan ténybeli adatok felett is meghagyta a rendelkezési jogát, amelyeket már akkoriban sem lehetett eltitkolni. Így aztán az irodalomtörténet máig találgatja, hogy — például — mikor is született X. vagy Y. Vajon mit szólna ehhez az *Allami Népszégy-nyilvántartó Hivatal*, amely nemcsak nyilván- tartja a személyi számba kényszerítve, hanem — más, ugyancsak személyes adatainkkal együtt — még áruba is bocsátja születésnapunkat? Nem tetszene ez Gábor Zsazsá- naik sem, a magyar származású, botrányairól híres amerikai színésznőnek, akit épp egy legutóbbi botrányos „fellépése” nyomán hozott bírósági ítélet kötelezett arra, hogy jogosítványában feltüntesse a hiteles születési dátumát.

védett emberek

Számos érdek fűződik ahhoz, hogy a társadalmat alkotó egyénekre és csoportokra vonatkozó adatokat bizonyos állami szervek, gazdasági szervezetek, egyesületek, stb. nyilvánartsák, s ha már azt a jogunkat elvesztettük is, hogy titokban tartsuk őket, arra méltán igényt tarthatunk, hogy legalább ellenőrzést gyakorolhassunk felhasználásuk felett. Szeretnénk tudni, ki, hol és milyen céllal használja fel az adatainkat, mi az, amit törvényes kötelezettségünk kiszolgáltatni, s mi az, amit meg tarthatunk magunknak.

Mire használják?

Az elmúlt évtizedekben megszoktuk, hogy ha kérdezzük, olyan kérdésekre is válaszolnunk kell, amelyek legbensőbb magánügyeinket érintették. Sokszor emberi méltóságunkban éreztük magunkat megalázva, amikor kérdőíveket kellett kitöltenünk egyszerű szolgáltatások igénybevétele alkalmával. Úgy éreztük, elemi emberi jogunk, hogy a magánéletünkre, a személyiségünkre vonatkozó adatokat megtarthassuk magunknak, vagy — ha kiszolgáltatásuk elkerülhetetlen — azok törvényes védelemben részesüljenek, s ilyen formán ne juthassanak illetéktelenek tudomására.

Különös veszéllyel fenyegetnek a számítógépek: általuk személyes adatainkat illetéktelenek, jogosulatlanok is felhasználhatják. Hatalmas táraikban — mágneslemezekeken, mágneszalagokon és egyéb eszközökön — számunkra láthatatlan módon adatok millióit őrzik, s teszik hozzáférhetővé értő kezelőiknek a másodperc töredéke alatt. E korszerű eszközök segítségével a térbeli és az időbeli elkülönültség is megszüntethető, vagyis adataink — származzanak bár egymástól messze eső helyekről és más-más időpontból — egymással és máso-

kéval összevethetővé válnak, s olyan következtetések levonására adnak módot, amelyeket egyébként rajtunk kívül csak az ismerhet, akinek esetleg elmondtuk. Még ennél is rosszabb azonban, ha a következtetés formálisan ugyan helyes, mégsem igaz.

Törvény kell!

Ezeknek a veszélyeknek a kiiktatására és emberi, állampolgári jogainknak a védelmére szolgálnak az **adatvédelmi törvények**. Az első ilyen törvény majdnem húsz évvel ezelőtt lépett hatályba az NSZK egyik tartományában, Hessenben. Azóta a fejlett országokban, köztük Nyugat-Európának szinte valamennyi államában törvények szabályozzák a személyes adatok kezelését, sőt, az *Európa Tanács* tagállamai egy nemzetközi egyezményt is kidolgoztak. Ez az 1981-ben kihirdetett, úgynevezett *Strasbourg-i Adatvédelmi Egyezmény* alapvető elvekkel szolgál a nemzeti adatvédelmi törvények számára.

A legfontosabb alapelveket érdemes röviden összefoglalnunk, hiszen azokat egy magyar adatvédelmi törvény kidolgozásakor is célszerű figyelembe venni.

1. Személyes adatokat csak tisztességes és jogszerű módon szabad gyűjteni és feldolgozni.

2. Személyes adatokat kezelni csak meghatározott és jogszerű céllal szabad.

3. Személyes adatokat nem szabad felhasználni vagy átadni, ha ez a meghatározott céllal nem egyeztethető össze.

4. Nem szabad más vagy több adatot kezelni, mint ami a cél eléréséhez szükséges.

5. A személyes adatoknak pontosnak kell lenniük, és — ha szükséges — gondoskodni kell helyesbítésükről, az időközben bekö-

vetkezett változásoknak megfelelően.

6. A személyes adatokat csak addig szabad megőrizni, ameddig a megadott célra szükség van rájuk.

7. Annak, akire az adatok vonatkoznak, meg kell adni azt a jogot, hogy bármely adatkezelőnél tájékozódhasson arról, vannak-e róla adatai és mik azok, továbbá, hogy ezeket az adatokat megismerje, ha pontatlanok, helyesbítse, s ha kezelésük jogtalan, töröltesse.

8. Minden adatkezelőnek megfelelő intézkedésekkel gondoskodnia kell arról, hogy az adatokhoz illetéktelen hozzá ne férhessen, azokat meg ne ismerhesse, meg ne változtathassa.

Az alapelvek eléggé egyértelműek és általánosak, a különféle törvényekben mégis más-más módon tükröződnek vissza. Eltérések adódnak mindjárt abból, ahogyan a **személyes adat** fogalmát meghatározzák. A „személy” ugyanis mint jogi kategória, lehet természetes személy, vagyis állampolgár, az ember, de lehet egy vállalat, egy intézmény, egy állami szerv vagy úgynevezett jogi személy is, sőt, sem jogi, sem természetes személyiséggel nem rendelkező csoportosulás, informális közösség is. A személyes adat már egyértelműbb, hiszen minden olyan adatot ide kell érteni, amely az adott személyre vonatkozik vagy vele kapcsolatba hozható, s nem csak a köznapi értelemben vett adatokat, hanem a véleményt, értékítéletet, föltevést kifejezőket is.

Tovább bonyolítja a helyzetet az adatkezelés, az adatok rögzítésének és feldolgozásának a módja. Kiterjedjen-e a törvény hatálya a hagyományos, kézi adatkezelésekre is, vagy csak azokra, amelyek valamilyen automatikus eszközön, számítógépen alapulnak? Sok törvény csak ez utóbbit szabályozza, kikaput hagyva rá, hogy az előírások megkerülhetők legyenek.

Az adatvédelmi megbízott

Minden törvény annyit ér, amennyit megvalósítanak belőle. Ezért a rendelkezések betartását ellen-

őrizni kell, s erre általában külön szervezetet hoznak létre. Ennek vezetőjét rendszerint az Országgyűlés választja, vagy a kormány, esetleg az államelnök nevezi ki. Az elnevezések eltérőek: **adatvédelmi megbízott**, **biztos**, **adatvédelmi nyilvántartó** stb. Feladatuk azonban egyértelmű: érvényt kell szerezniük a törvényes rendelkezéseknek. Ezt szolgálja — egyebek között — az **adatkezelési nyilvántartás**, ahol minden, a törvény hatálya alá eső adatkezelést be kell jegyeztetni. A bejegyzés tartalmazza — az adatkezelő azonosító adatain kívül — a kezelt adatok fajtáját, a kezelés és a felhasználás célját, az adatok forrását, az adatok címzettjét, vagyis mindazokat, akik az adatokat megkaphatják stb. Ebbe a nyilvántartásba bárki betekinthez, s további felvilágosítást kérhet a bejegyzett adatkezelőktől is. Ha az érintett személy úgy ítéli meg, hogy adatait úgy ellenesen kezelik, panasszal fordulhat az adatvédelmi biztoshoz, az azt megvizsgálja, s ha jogosnak találja, felszólítja az adatkezelőt, hogy a panaszt orvosolja vagy a törvényt sértő tevékenységet szüntesse meg. Mód van továbbá arra, hogy az állampolgár vagy az adatvédelmi biztos bírósághoz forduljon jogorvoslatért.

Hazánkban az adatvédelem alkotmányos feltételei csak a legutóbbi időkben jöttek létre. Az Alkotmány módosításáról szóló 1989. évi XXXI. törvény XII. fejezete az **Alapvető jogok és kötelezettségek** sorába fölvetette, hogy „A Magyar Köztársaságban mindenkit megillet a ... **személyes adatok védelméhez való jog**”. Ennek részletes szabályait azonban törvénybe kell foglalni. E törvény kidolgozása már korábban megkezdődött, szabályozási elveit a Minisztertanács már 1989 januárjában jóváhagyta. A közvélemény „információs törvény”-nek ismeri, hivatalos elnevezése: **Törvény a személyes adatok kezeléséről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról**.

Könyves Tóth Pál

(Folytatás a 66. oldalról)

Szenthe István az *István-barlang világításának* korszerűsítéséről is úgy ír, mint elhibázott beruházásról. Az első beállítás valóban kissé „katonásra” sikeredett, de bizonyára a szerző is tudja, hogy az automatikus világítás szakaszolása a gyakorlat diktálta igények szerint átaláltható. Ennek elvégzése és a rendszer kikapcsolása között — úgy érezzük — lényeges különbség van.

A cikk az *esztramosi barlangok* „elhanyagolását” is nehezményezi. Nos, néhány millió forintos ráfordítással a minap fejeződött be a *Rákóczi-barlang* védelmi célú munkálatainak egy jelentős része. Ha nem tévedünk, éppen Szenthe István vállalkozásában. A *Földvári-barlang* ugyancsak központi forrásokból „kapott” új, biztonságos lezárást.

Talán a szelektív feledékenységnek tudható be, hogy néhány nagyobb tétel kimaradt a cikkből. A magyarországi barlangokra az elmúlt évtizedek során soha annyit nem költöttek, mint az utóbbi néhány esztendőben. A már idézettekben túl talán említést érdemelne, hogy elkészült a *Baradla-barlang* komplex rekonstrukciójának programja, tervdokumentációja, s megkezdődhetett egy több tízmilliós barlangvédelmi beruházás első üteme. Megtörtént a *Kossuth-barlang* tárójának kiépítése, ugyancsak KVM-költségvetésből, szintén Szenthe István kivitelezésében. Részben az ő közreműködésével folyik a *Béke-barlang* tárójának rekonstrukciója. Befejeződtek a *Lillafüredi Anna-barlang* statikai munkálatai, a *Beremendi-kristálybarlang* állékonyságának biztosítását szolgáló többmilliós munkák, elkészült a *Rejtekek-zsomboly* beléírása, valamint a bükk *Fekete-barlang* bejárati szakaszának megerősítése (Szenthe István közreműködésével). Jó ütemben halad a *Tapolcai-tavasbarlang* és a *Ballatonfűredi Lóczy-barlang* rekonstrukciója. Megkezdődött az *Abaliget-barlang* világítási rendszerének korszerűsítése. 1988–89-ben további tíz-tizenöt kisebb-nagyobb barlangi felújítás, védelmi célú beruházás jelzi azt az utat, amelynek „kissé” hiányos vázolására a tisztelt szerző kísérletet tett.

Vitathatatlan, hogy az eddig elvégzett munkák is csupán morzsák a tényleges igényekhez képest. Olykor bizonyára előfordultak kivitelezési, netán apróbb koncepcionális hibák is, de a múlthoz, a földtani természetvédelem és a „barlang-ügy” régebbi gyakorlatához képest mégis hatalmas az előrelépés.

A nemzetközi visszajelzésekből úgy tűnik, karsztjaink és barlangjaink védelme és hasznosítása érdekében végzett kutatásaink és törekvéseink a külföld előtt a hazainál sokkal nagyobb megbecsülésnek örvendenek. Az ilyen cikkek nem segítik azt, hogy itthon is megismertessük eredményeinket, gondjainkat és szükségainkat. Tiszteletben tartjuk mindazok véleményét, akik a *korrekt és teljes körű* tájékoztatás igényével, alapos érvekkel, vitába szállnak barlangvédelmi elveinkkel vagy konkrét gyakorlatunkkal. Köszönettel fogadjunk minden, európai normák szerinti, fenyegetéstől, zsarolástól és követeléstől mentes jószándékú tanácsot, segítséget. Szenthe István „segítőkész” észrevételeit azonban hosszú évek óta, sajnos, csupán feljelentésekből, vagy jobb esetben az ehhez hasonló újságcikkekből ismerjük...

Dr. Tardy János
(KVM Barlangtani Osztály)

MIBEN SEGÍT A NEMZETI RÁKREGISZTER?

● Néhány tömegtájékoztató eszköz nemrég hírül adta, hogy az Országos Onkológiai Intézetben Nemzeti Rákregisztert hoztak létre. Milyen céllal szervezték meg a daganatos betegek és betegségek eme nyilvántartását? — kérdeztük dr. Péter Zoltán főorvostól, az intézet epidemiológiai osztályának vezetőjétől.

Először is hadd pontosítsam a hírt azzal, hogy az Egészségügyi Minisztérium már 1984-ben előírta a *Nemzeti Rákregiszter* megszervezését, de az adatok feldolgozásához nélkülözhetetlen számítógépes háttér megteremtéséhez szükséges anyagi fedezetet csak a múlt év végén tudta biztosítani. Tehát a Nemzeti Rákregiszter már *hetedik éve* létezik és működik, *korszerű nyilvántartásra* azonban csak *most* vált képessé.

● Hogyan dolgozzák fel az adatokat?

A gyógyító orvosoktól beérkező jelentések statisztikai ellenőrzése után a *személyi számítógép-hálózatba* tápláljuk az adatokat, amely elvégzi további egyeztetéseket, s naptári évenként, különböző szempontok szerint dolgozza fel, értékeli azokat. *Havonta visszajelzések* a jelentéseket az egészségügyi intézményeknek, s jelezzük, ha azokban esetleg hibára akadunk. Ez elengedhetetlen ahhoz, hogy az orvos megfelelőképp kezelhesse a beteget.

A Nemzeti Rákregiszter adatai alapján megállapítható, hogy az *egyes daganattípusok milyen gyakoriak* hazánkban. Ez a daganatok *megelőzését* célzó munkát is nagymértékben elősegíti. Például a *levegőszennyezés* és a *légzőszervi daganatok*, vagy a *táplálkozási szokások* és a *gyomor-bélrendszeri daganatok* közötti összefüggések, illetőleg a daganatok területi eloszlásának az ismeretében *megtervezhető* a megelőzésük és a rendszeres szűrésük.

A megelőzés során *kétfrontos* harcot kell vívni. Ha kimutatható károsító tényező van, az ellene való küzdelmet kell megszervezni. Ha ellenben korai szűrővizsgálatra van lehetőség, akkor ennek megszervezése a cél. Köztudomású, hogy a *méhnyakrákot megelőző elváltozás* korai felismerésekor gyakorlatilag százszázalékos gyógyulásra van esélye a páciensnek. De elkezdődött az Országos Onkológiai Intézet irányításával a *rosszindulatú daganattal* kapcsolatba hozható *gyomor-bélrendszeri rejtett vérvételek* szűrővizsgálata is. (A székletvizsgálatot az intézet egyik orvosa által módosított finn eljárással végzik, amellyel különbség tehető a *saját* és a *tápcsatornába jutó húsból levő állati vér* között.) E modellkísérlet sikeres befejezése után megszervezhető az *országos szűrés* a Nemzeti Rákregiszter adatai alapján.

● Eszerint a daganatok megelőzésében van a rákregiszternek fő szerepe?

Igen, de nagy segítséget nyújt a gyógyító orvosoknak is, mert a rendelkezésükre bocsátott adatok alapján felmérhetik munkájuknak az *eredményességét*. Egyébként a Rákregiszterek Nemzetközi Szövetségével és az Egészségügyi Világszervezet lyoni rákkutató központjának epidemiológiai osztályával kapcsolatot tartó Nemzeti Rákregiszterünk együttműködést alakít ki az Állami Népszámláló Hivatallal és a Központi Statisztikai Hivatallal is, hogy pontosan ismerjük a nyilvántartásunkban szereplő személyek *lakcímváltozásait*, illetőleg *elhalálozásuknak az idejét és okát*. Ezek az adatok szintén értékesek a klinikusok számára, mert gyógyító tevékenységük értékelése és a betegek utógondozása során hasznosítani tudják őket.